

CHINY W SETNĄ ROCZNICĘ REWOLUCJI XINHAI

Pan Kuang-che

SUN YAT-SEN I JEGO ANALIZA „MIĘDZYNARODOWEJ POZYCJI CHIN”

Dnia 25 stycznia 1924 r. na wieść o śmierci Włodzimierza Iljicza Lenina delegaci na pierwszy ogólnokrajowy kongres chińskiej Partii Narodowej (Guomindang, GMD) postanowili zawiesić obrady na trzy dni, by uczcić pamięć wodza rewolucji rosyjskiej. Korzystając z dodatkowych wolnych dni, Sun Yat-sen (1866–1925) rozpoczął serię wykładów poświęconych swojej teorii Trzech zasad ludu – *Sanminzhuyi*. Od początku prelekcji Sun ze smutkiem mówił o miejscu narodu chińskiego (*guozu*) w systemie światowym. Przestrzegając słuchaczy, że Chiny *wciąż pozostają najsłabszym i najbiedniejszym państwem świata, zajmującym najniższą pozycję w porządku międzynarodowym, zatem bez szczerých prób obudzenia uczuć patriotycznych i zjednoczenia czterystu milionów ludzi w jednolity naród, Chiny czeka utrata niepodległości, a ich naród zagłada*¹. Według Suna naród chiński znajdował się *pod potrójnym uciemieniem – ze strony sił natury, sił politycznych oraz ekonomicznych, prowadzących do ogromnego zagrożenia dla [jego] egzystencji*². Wspomniane „siły natury” odnosiły się do faktu *uciemienia przez wzrost liczby ludności mocarstw*³, „ucisk polityczny” – do imperializmu i *doktryny wykorzystywania siły politycznej do agresji na inne kraje, w przypadku Chin tzw. dalekosiężnej strate-*

¹ *Minzuzhuyi di yijiang* [Pierwszy wykład o „nacjonalizmie”], 27 stycznia 1924 [w:] *Guofu quanji* [Pisma Wszystkie Ojca Narodu], Zhongguo Guomindang Zhongyang Weiyuanhui Dang Shi Weiyuanhui, Taipei 1973, Vol. 1, s. 5.

² *Minzuzhuyi di er jiang* [Drugi wykład o „nacjonalizmie”], 3 lutego 1924, *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 14.

³ *Minzuzhuyi di wu jiang* [Piąty wykład o „nacjonalizmie”], 24 lutego 1924, *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 45.

gii⁴, a „ucisk ekonomiczny” – do szeroko zakrojonych działań, prowadzących do tego, że *rokrocznie Chiny ponoszą straty nie mniejsze niż 1,2 miliarda dolarów*⁵, co ostatecznie doprowadzi Chiny do pozycji kraju „o statusie gorszym niż kolonie” (*cizhimindi*)⁶. W związku z tym Sun ze szczególnym naciskiem apelował, by Chiny ze swymi czterystoma milionami mieszkańców zdały sobie sprawę ze swojego położenia i z konieczności „odrodzenia narodowego”. Wezwał do propagowania wszędzie, gdzie tylko możliwe, wiedzy o *zbliżającej się wielkiej katastrofie [...] zagrażającej istnieniu państwa, spowodowanej politycznym, ekonomicznym i demograficznym uciskiem ze strony obcych państw*⁷. Sun był przekonany, że przedstawiona przez niego diagnoza statusu narodu chińskiego w porządku światowym jako „gorszego niż kolonie” jest poprawna, w przeciwieństwie do lansowanej przez tzw. postępowych intelektualistów tezy o „półkolonialnym” statusie kraju. Według niego *Chiny nie mogą obecnie osiągnąć nawet statusu pełnoprawnej kolonii, a zatem zajmują pozycję jeszcze o jeden szczebel niższą niż kolonie*. Aby w pełni prawidłowo opisać położenie Chin, Sun ukuł zatem nowe określenie – „kraj o statusie gorszym niż kolonie”⁸.

W ówczesnym kontekście historycznym tezy Sun Yat-sena o położeniu Chin jako „gorszym niż kolonie” nie były pozbawioną podstaw pustą retoryką, lecz oddawały w pełni jego poglądy na pozycję międzynarodową kraju. Sun Yat-sen poprzez swoje koncepcje międzynarodowego położenia Chin rozwinął teorię nacjonalizmu (*minzuzhuyi*)⁹ i rewolucji.

W niniejszym artykule autor odwołuje się do koncepcji „idei w kontekście”, zaproponowanej przez Quentina Skinnera, jednego z twórców współczesnej zachodniej szkoły badań nad historią myśli politycznej, tzw. szkoły Cambridge lub „nowej szkoły historii myśli politycznej”¹⁰. Wykorzystując tę koncepcję, autor systematycznie

⁴ *Minzuzhuyi di si jiang* [Czwarty wykład o „nacjonalizmie”], 17 lutego 1924, *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 35.

⁵ *Minzuzhuyi di er jiang* [Drugi wykład o „nacjonalizmie”], 3 lutego 1924, *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 23.

⁶ *Minzuzhuyi di er jiang* [Drugi wykład o „nacjonalizmie”], *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 16–17.

⁷ Jednym ze sposobów na „odnowienie nacjonalizmu” miało być stworzenie „wielkiej narodowej organizacji Republiki Chińskiej”, zob.: *Minzuzhuyi di wu jiang* [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 44, 49, 51. Sun, podsumowując swoją wypowiedź, stwierdził, że *wiedza i umiejętność dobrego współżycia z innymi jest drogą do odrodzenia narodowego*, zob.: *Minzuzhuyi di liu jiang* [Szósty wykład o „nacjonalizmie”], 2 marca 1924, [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 54.

⁸ *Minzuzhuyi di liu jiang* [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 53.

⁹ Zachodnie pojęcie nacjonalizmu tłumaczone bywa na chiński jako *guozuzhuyi*, co jest tożsame z używanym przez Suna tłumaczeniem *minzuzhuyi*. W niniejszym artykule autor używa określenia *minzuzhuyi*.

¹⁰ Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

zuje poglądy Sun Yat-sena na położenie międzynarodowe Chin (charakteryzujące się według niego „zniewoleniem” i „połowiczną niepodległością”), uwzględniając ówczesny kontekst intelektualny. Biorąc pod uwagę wzajemne związki między poglądami Suna i panującymi w epoce trendami umysłowymi, można wysnuć wnioski o jego intelektualnej kondycji przed ukuciem terminu *cizhimindi*, którą to kondycję traktuję jako podstawę do swoich dalszych badań¹¹. Poprzez opis poszczególnych poglądów w ich oryginalnym kontekście historycznym, autor podejmuje próbę refleksji – jak w badaniach nad myślą Sun Yat-sena analizować jego koncepcje na tle ówczesnie dominujących trendów intelektualnych, by przesuwać granice analizy na nowe obszary, oraz jak rozszerzyć działania w poszukiwaniu wiedzy historycznej.

1. Wizja zagrożenia „rozbiorami”: wczesny etap rozwoju doktryny *Sanminzhuyi* Sun Yat-sena a ówczesne główne trendy ideologiczne

W tradycyjnym chińskim przekonaniu Państwo Środka zajmowało centralne miejsce w „porządku świata”. Taki pogląd był jednakże konstruktem mitologicznym¹². Dopiero w XIX w., gdy Chiny zmuszone zostały do nawiązania bliskich kontaktów z państwami Zachodu, światopogląd ten, wraz z przekonaniem o „barbarzyńskim” charakterze obcych państw, został zweryfikowany i przeszedł do historii. Jednocześnie ze stopniowym poznawaniem świata przez chińskich uczonych wzrastała świadomość, że Chiny nie tylko są zaledwie jednym z wielu państw, ale też nie zajmują wśród nich pozycji dominującej. Choć są krajem rozległym i bogatym, to i „kraje barbarzyńskie” nie są pozbawione atutów (są wręcz rozleglejsze i zamożniejsze). Znajomość wielkiego świata leżącego poza granicami kraju pozwoliła Chińczykom reagować na globalne zmiany i przydała im „intelektualnego kapitału”, przynosząc wielorakie efekty¹³. Wiedza o „porządku światowym”

¹¹ W niniejszym artykule koncepcja *cizhimindi* nie jest szerzej omawiana, temat ten podejmę przy innej okazji.

¹² Yang Liansheng, *Cong lishi kan Zhongguo de shijie zhixu* [Chiński porządek świata w perspektywie historycznej], [w:] *Guoshi tanwei* [Minibadania historii narodowej], Lian Jing Chuban Shiye Gongsi, Taipei 1983, s. 1–19.

¹³ Hao Yanping, Wang Ermin, *Zhongguo zhongxiguannian zhiyanbian, 1840–1895* [Zmiany w chińskim myśleniu o Zachodzie, 1840–1895], [w:] John K. Fairbank, Liu Guangjing (ed.), *Jianqiao Zhongguo shi. Wanqing pian xia ce* [Historia Chin Cambridge, Późny okres Qing, t. 2], Nantian Shuju, Taipei 1987, s. 153–216; Wang Ermin, *Shijie shiji Zhongguo Shidai fu dui Zhong-Xiguannian zhi lijie ji yansheng zhixin guannian* [Znajomość zachodnich idei przez dziewiętnastowiecznych uczonych-konfucjanistów, a tworzenie nowych idei], [w:] Wang Ermin, *Zhongguo jindai sixiang shilun* [Historia nowożytnego myślenia chińskiego], Huashi Chubanshe, Taipei 1977, s. 1–94; Zhong Shuhe, *Zou-*

wzmocniła procesy dynamicznych przemian, zmusiła Chiny do porzucenia dotychczasowych praktyk i poszukiwania własnego miejsca w ramach tego systemu oraz wykreślenia zupełnie nowej „mapy kognitywnej” (*cognitive map*)¹⁴. W takim klimacie intelektualnym poglądy Sun Yat-sena na „nacjonalizm”, choć wielokrotnie modyfikowane¹⁵, pozostały konsekwentnie spójne. Za ich pomocą Sun wyjaśniał miejsce narodu chińskiego w zupełnie nowym, postdziewiętnastowiecznym „porządku światowym” oraz legitymizował cele i znaczenie swojej rewolucyjnej działalności. Organizując w 1894 r. w Honolulu Stowarzyszenie Odrodzenia Chin (*Xingzhonghui*), Sun Yat-sen ogłosił, że Chiny znajdują się w sytuacji „krojonego melona” i dlatego właśnie należy stworzyć organizację, która *ożywi Chiny i uchroni prestiż kraju, aby realizując wolę ludu, wspomóc naród*¹⁶. W swoim „Testamencie” Sun podkreślał, że *przez czterdzieści lat poświęcał się sprawie rewolucji narodowej, której celem było poszukiwanie wolności i sprawiedliwości dla Chin*. Aby to osiągnąć koniecznie należało *pobudzić masy oraz zjednoczyć się razem z tymi narodami, które traktują nas jak równych we wspólnej walce* – tylko tak można osiągnąć cel¹⁷. Sun konsekwentnie dbał o to, by tworzona przez niego doktryna „nacjonalizmu” i wszelkie zawarte w niej sformułowania pozostawały w zgodzie z intelektualnymi trendami epoki. Zatem w dyskusji o jego „nacjonalizmie” należy uwzględnić ówczesne nurty ideologiczne, odnajdywać różnice i podobieństwa, a także ujawniać ciągłości i odstępstwa.

„Stopniowe rozprzestrzenianie się zachodnich idei na wschód” (*Xichao dongjian*) i wywołane przez nie wielkie zmiany w sytuacji światowej doprowadziły do niezliczonych prób wypracowania własnej odpowiedzi ze strony chińskich kręgów intelektualnych. W wyniku powtarzających się wojen z obcymi mo-

xiang shijie: Jindai Zhongguo zhishi fenzi kaocha xifang de lishi [Wyjść ku światu: nowożytni chińscy intelektualiści badają historię Zachodu], Zhonghua Shuju, Beijing 1985.

¹⁴ Zob.: Zhang Hao, *Zhongguo jindai sixiang shi de zhuanxing shidai* [Okres zmian w historii nowożytnej myśli chińskiej], [w:] Zhang Hao, *Shidai de tansuo* [Badania epoki], Lian Jing Chuban Shiye Gongsi, Taipei 2004, s. 51–52.

¹⁵ Na temat ewolucji koncepcji „nacjonalizmu” Sun Yat-sena istnieje bogata literatura, zob. m.in. pozycje chińskojęzyczne: Wang Dezhao, *Sun Zhongshan minzuzhuyi sixiang de zuihou fazhan* [Ostatni etap rozwoju myśli o „nacjonalizmie” Sun Yat-sena], [w:] Wang Dezhao, *Cong gaige dao geming* [Od reform do rewolucji], Zhonghua shuju, Beijing 1987, s. 280–295; Zhu Hongyuan, *Zailun Sun Zhongshan de minzuzhuyi* [Ponowne rozważania nad nacjonalizmem Sun Yat-sena], „Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo Jikan” [Bulletin of Academia Sinica Institute of Modern History], No. 22, czerwiec 1993, s. 327–358; Geng Yunzhi, *Sun Zhongshan minzuzhuyi sixiang de lishi yanbian* [Historyczne zmiany w myśli o nacjonalizmie Sun Yat-sena], [w:] Zheng Dahua, Zou Xiaozhan (ed.), *Zhongguo jindai shishang de minzuzhuyi* [Nacjonalizm w nowożytnej historii Chin], Shehui Kexue Wenxian Chubanshe, Beijing 2007, s. 100–112.

¹⁶ *Tanxiangshan Xingzhonghui chengli xuanyan* [Deklaracja założycielska Stowarzyszenia Odrodzenia Chin w Honolulu, 24 listopada 1894], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 755.

¹⁷ *Yizhu* [Testament], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 1042.

carstwami Chin doznały szeregu porażek i zostały zmuszone do wielu ustępstw, na czym ucierpiała ich suwerenność, a prawa gospodarcze zostały uszczuplone. Urzędnicy i *gentry*, które to klasy głęboko odczuły skutki owych klęsk, podjęły próby przeciwdziałania. Wysuwano żądania rewizji nierównoprawnych traktatów, odebrania władz sądowniczych konsulom, odzyskania autonomii celnej¹⁸. W obliczu trudnego położenia, w jakim znalazł się naród chiński, podnoszono rozmaite hasła, a w szczególności przestrzegano przed niebezpieczeństwem „rozbiorów”, które liczni uczeni uważali za niemal pewne.

Określenie „rozbiory” (*guafen* – dosł. ‘krojenie melona’), które występowało w tradycyjnych chińskich źródłach od wieków¹⁹, było w tym okresie słowem chętnie wykorzystywanym przez opisujących aktualne położenie Chin. I tak np. w listopadzie 1865 r. odpowiedzialny za chińskie cła Brytyjczyk Robert Hart (1835–1911) użył tego określenia w wezwaniu do reform skierowanym do dworu qingowskiego i złożonym w Zongli Yamen²⁰. Znalazło się ono również w nocie dyplomatycznej napisanej przez sir Thomasa F. Wade’a (1818–1895) i skierowanej do Zongli Yamen przez brytyjskiego ambasadora sir Rutherforda Alcocka (1809–1897). W dokumentach tych autorzy w jasny sposób wzywali Chiny do podjęcia reform²¹. Kiedy o działaniach Harta i innych cudzoziemców dowiedział się literat Jiang Dunfu, potraktował je z dużą podejrzliwością. W swoim polemicznym tekście *Odpowiedź na list angielskiego posła* Jiang napisał, że słowa Harta brzmią jak pogrożki pod adresem Chin: *jeśli w przyszłości państwa Zachodu zjednoczą się w ataku na Chin, terytorium kraju zostanie podzielone jak melon i roztrzaskane jak dachówka. W takim wypadku Chiny nie pozostaną dłużej krajem niezależnym*²².

W drugiej połowie lat 90. XIX w., po zakończeniu wojny chińsko-japońskiej, sytuacja stała się jeszcze bardziej niebezpieczna. Niemal wszyscy autorzy z ogromną troską pisali o zagrożeniu dla istnienia Chin i postępującym zmierzaniu do losu „krojonego melona”, obmyślając równocześnie sposoby ratunku. W swoim prze-

¹⁸ Zob.: Wang Ermin, *Wanqing waijiao sixiang de xingcheng* [Kształtowanie się myśli dyplomatycznej w późnym okresie dynastii Qing], [w:] Wang Ermin, *Wanqing zhengzhi sixiang shilun* [Historia nowoczesnej chińskiej myśli politycznej], Taiwan Shangwu Yinshuguan, Taipei 1995, s. 191–202.

¹⁹ Dzięki wykorzystaniu elektronicznej bazy tekstów źródłowych w Instytucie Historii i Filologii Centralnej Akademii Nauk (Academia Sinica) autorowi udało się ustalić, że określenie *guafen* używane było już w dokumentach okresu dynastii Tang.

²⁰ Urząd w cesarskich Chinach pełniący funkcję Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Redakcja.

²¹ Szerzej na ten temat zob.: Wang Shuhuai, *Wairen yu wuxu bianfa* [Cudzoziemcy a reformy 1898 r.], Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo, Taipei 1965, s. 1–4.

²² Jiang Dunfu, *Ni yu Yingguo shichen Weituoma shu* [Odpowiedź na list angielskiego posła Wade’a], [w:] *Jindai Zhongguo dui xifang ji Lieqiang renshi ziliao huibian* [Wybór materiałów o państwach Zachodu i mocarstwach z nowożytnej historii Chin], Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo, Taipei 1984, s. 1176.

mówieniu na kongresie założycielskim *Xingzhonghui* Sun Yat-sen mówił o Chinach *oblężonych przez potężnych sąsiadów*, o ich „pożerany” przemyśle i zbliżającym się losie „pokrojonego melona”²³. W 1895 r. również Kang Youwei mówił o chwiejnej pozycji rządu qingowskiego po klęsce w wojnie z Japonią i zagrożeniu „rozkrojeniem”²⁴. Kang w poruszający sposób opisał niebezpieczne położenie Chin, otoczonych i zachłannie obserwowanych przez „silnych sąsiadów” – Rosję, Wielką Brytanię, Francję i Japonię: *Z wysokości północy wypatruje Rosja, z zachodu spogląda Brytania, z południa wpatruje się Francja, ze wschodu zaś spoziera Japonia; pośród tych potężnych sąsiadów – zagrożone Chiny! Wokół ostre zęby i ociekające śliną języki, chcą rozszarpać, co jeszcze pozostało, a jest to ponad dziesięć krajów. Liaodong, Tajwan – na powrót w nieładzie. Lud w niepokoju, sytuacja chwiejna, położenie rozpaczliwe [...]*²⁵.

W popularnej prasie zamieszczano długie opisy „krojenia” Chin przez imperialistyczne mocarstwa. Na przykład w najważniejszym periodyku końca lat 90. XIX w. „Shiwu bao” [Dziennik Spraw Bieżących] bezustannie publikowano pełne troski i obaw eseje, m.in. autorstwa jednego z założycieli i redaktora „Shiwu bao” Wang Kangniana (1860–1911)²⁶. W jednym z nich Wang napisał, że Chiny znajdują się w *śmiertelnym niebezpieczeństwie [...]* *poniżane przez Japonię, uciskane przez Rosję, hańbione przez Brytanię, oblegane przez misjonarzy, nękanie przez muzułmańskich bandytów, wojskowe i społeczne bunty – wszystko to powielekroć. Jeśli zaś idzie o „krojenie Chin”, to zachodnie gazety tak często o tym piszą, a ludzie z Zachodu tak często o tym mówią, że nawet ignoranci wiedzą o tym zagrożeniu*²⁷.

Mandżur Shou Fu (1865–1900), również w „Shiwu bao”, głosił: *cudzoziemcy codziennie spiskują przeciw nam, a nasze Chiny padną ofiarą „krojenia melona”*²⁸. Podobne poglądy propagowano również na łamach stworzonego przez zwiazanych z Kang Youweiem działaczy dziennika „Zhixin bao”. Jeden z uczniów Kanga, Xu

²³ *Tanxiangshan Xingzhonghui chengli xuanyan* [Deklaracja założycielska Stowarzyszenia Odrodzenia Chin w Honolulu, 24 listopada 1894], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 755.

²⁴ Zob.: Kang Youwei, *Shang Qingdi di san shu* [Trzeci list do cesarza, 29 maja 1895], [w:] Jiang Yihua, Wu Genliang (ed.), *Kang Youwei quanji* [Dzieła wszystkie Kang Youweia], Shanghai Guji Chubanshe, Shanghai 1990, Vol. 1, s. 132–159.

²⁵ Kang Youwei, *Jingshiqiang xuehui xu* [Wstęp do Stołecznego Towarzystwa Studiów nad Potęgą, wrzesień 1895], [w:] *Kang Youwei quanji*, Vol. 2, s. 185.

²⁶ Szerzej o życiu Wang Kangniana zob.: Liao Mei, *Wang Kangnian: Cong minquan lun dao wenhua baoshou zhuyi* [Wang Kangnian: od teorii praw ludu do konserwatywnego kulturowego], Shanghai Guji Chubanshe, Shanghai 2001.

²⁷ Wang Kangnian, *Zhongguo ziqiang ce* [Polityka samowzmocnienia Chin], „Shiwu bao” z 7 września 1896.

²⁸ Shou Fu, *Yu baqi zhujun zi chenshuo shiju dashi qi* [Dyskusja o sytuacji politycznej z kilkoma panami z ośmiu chorągwi], „Shiwu bao” z 22 maja 1897.

Qin (1873–1945)²⁹ opublikował w tej gazecie artykuł, w którym apelował o zmiany adekwatne do sytuacji światowej i podkreślał, że *o zagrożeniu Chin, ich położeniu jako kraju „rozkrawanego” – o tym wszystkim wiedzą nawet małe dzieci, nie ma nikogo, kto nie dojrzałby do takiego osądu sytuacji*³⁰.

Uczestniczący w pracach „Zhixin bao” Kang Guangren (1867–1898)³¹ wskazywał po zajęciu przez Niemcy obszaru wokół zatoki Jiaozhou w 1898 r. na nieuchronne naciski ze strony kolejnych państw: *brytyjskie i japońskie okręty cumują u brzegów Zhoushan, okręty rosyjskie u brzegów Lüshun, a i okręty francuskie wkrótce nadpłyną, nawet Włochy, Austria, Hiszpania, Portugalia, Szwecja, Dania i Syjam idą w ich ślady, przybywając po swój kęs – Chiny faktycznie stoją w obliczu rychłych rozbiorów i śmierci z powodu ignorancji*³². W roku następnym problemem „zagrożenia rozbiorami – rozkrawaniem melona” zajął się Liang Qichao (1873–1929), który opublikował w kierowanym przez siebie piśmie „Qingyi bao” [Czysta krytyka]³³ artykuł pt. *Niebezpieczeństwo rozbiorów*. Liang z całą stanowczością stwierdzał, że Chiny stoją u progu „rozbiorów”, a państwa zachodnie stosują w agresji na Chiny dwoiste podejście, używając na przemian strategii niejawnych i jawnych rozbiorów. „Jawne rozbiory”, takie jak rozbiory Polski przez Rosję, Austrię i Prusy, nie zostały jeszcze zastosowane wobec Chin. Jednakże inne metody mocarstw – przejmowanie praw kolejowych, kontroli fiskalnej, praw do szkolenia armii, prawa nominacji urzędników, wymuszanie na Chinach „traktatów o wyłącznej dzierżawie wybranych terytoriów” – wprowadzają de facto stan „niejawnych rozbiorów”. Zatem *istota i duch Chin, zostały już podzielone*³⁴.

Sformułowana przez Lianga koncepcja „niejawnych rozbiorów” została podjęta przez kolejnych autorów, takich jak Feng Ziyou (1882–1958) i jego współpracownicy, w czasopiśmie „Guomin bao” [Obywatel], założonym w 1901 r. w Tokio³⁵, publikującym artykuły zachęcające do rewolucji. W pierwszym numerze pisma

²⁹ Mała biografia Xu Qina zob.: Chen Hancan, *Kangmen dizi shulie* [Poglądy uczniów Kang Youweia], Guangdong Gaodeng Jiaoyu Chubanshe, Guangzhou 1991.

³⁰ Xu Qin, *Zhongguo shengshuai guanyu diqiu quanju (diqiu dashi gonglun yizhiyi)* [Losy Chin w kontekście sytuacji światowej (Światowe trendy według opinii publicznej)], „Zhixin bao” z 8 marca 1897.

³¹ Szerzej o życiu Kang Guangrena, zob.: Wang Mingde, *Lun Kang Guangren* [O Kang Guangrenie], „Shayang Shifan Gaodeng Zhuanke Xuexiao Xuebao” 2003, No. 3.

³² Kang Guangren, *Lianying ce* [Polityka sojuszu z Brytanią], „Zhixin bao” z 3 marca 1898.

³³ Przy pisaniu niniejszego artykułu wykorzystywano wydanie „Qingyi bao”, Zhonghua Shuju, Beijing 1991.

³⁴ Ai Shike, *Guafen weiyuan* [Niebezpieczeństwo rozbiorów], „Qingyi bao” z 2 maja–8 czerwca 1899.

³⁵ O „Guomin bao”, zob.: Guo Yongcai, *Guomin bao* [w:] Ding Shouhe (ed.), *Xinhai geming shiqi qikan jieshao ji 1* [Wprowadzenie do prasy okresu Rewolucji Xinhai, Vol. 1], Renmin Chubanshe, Beijing 1982.

ukazał się artykuł *Chiny w dwudziestym wieku* głoszący, że *mocarstwa dławiące Chiny rządzą już w Australii i dzielą między siebie Afrykę. Lecz to nie jest to samo co opieranie się na brutalnej sile. Stosowanie metody „niejawnych rozbiórów” jest zarówno bardziej zręczne, jak i bardziej zawołowane*³⁶.

Przywiązujący wagę do walki „mas” ideowi rewolucjoniści blisko współpracowali z walczącym o zaktywizowanie niższych klas społecznych Ruchem Oświecenia, aktywnym w pierwszych latach XX w.³⁷ Przyjęli oni od niego metodę „siania ziaren rewolucji” w umysłach ludzi. I tak Chen Duxiu (1879–1942), w swoich artykułach pisanych potocznym językiem (*baihua*) zwracał uwagę zwykłych ludzi na sytuację, w jakiej znalazły się Chiny: *to tak jak z krojeniem melona: ja odkrawam kawalek, ty odkrawasz kawalek, wspólnie dzielimy całość*³⁸. Chen Tianhua (1875–1905) w swojej pracy *Jingshizhong* [Ostrzeżenie dla epoki], opublikowanej w 1903 r.), imitując styl opowiadaczy historyjek, rozsypywał „rewolucyjne iskry”, nawołując: *Zaprawdę! Zaprawdę! Zaprawdę! Chiny zostaną podzielone jak melon*³⁹.

Określenia „dzielenie melona” używano bezustannie – w drugiej połowie 1924 r. Guomindang⁴⁰ opublikował Odezwę Pierwszego Kongresu Delegatów GMD, w której zawarto ocenę ruchu nacjonalistycznego w okresie przed Rewolucją *Xin-hai* jako *dążącego do uwolnienia [kraju] od rządów mandżurskich i polityki „dzielenia melona” prowadzonej przez mocarstwa*⁴¹.

W ogólnym przekonaniu, w związku ze śmiertelnym zagrożeniem „rozbiórami”, naród chiński stanął w obliczu potężnego kryzysu. Jednak, choć powszechnie uznawano, że Chiny zostaną „rozkrojone”, to poglądy na odpowiednią strategię przeciwdziałania temu niebezpieczeństwu były skrajnie rozbieżne. Sun Yat-sen i jemu podobni rewolucjoniści podkreślali konieczność „wypędzenia Mandżurów” (*pai*

³⁶ *Ershi shiji zhi Zhongguo* [Dwudziestowieczne Chiny], „Guomin bao” z 10 maja 1901 [w:] Luo Jialun (ed.), *Guomin bao huibian* [Kolekcja Guomin bao], Zhongguo Guomindang Zhongyang Weiyuanhui Dang Shi Shiliao Bianzuan Weiyuanhui, Taipei 1968.

³⁷ Zob.: Li Xiaoti, *Qingmo de xiaceng shehui qimeng yundong* [Ruch Oświecenia Niższych Klas Społecznych w późnym okresie Qing], Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo, Taipei 1992.

³⁸ Chen Duxiu, *Guafen Zhongguo* [Rozkrawanie Chin], pierwotnie opublikowane w „Anhui Suhua bao” z 31 marca 1904 [w:] Ren Jianshu, Zhang Tongmo, Wu Xinzhong, *Chen Duxiu zhuzuo xuan* [Wybór pism Chen Duxiu], Vol. 1, Shanghai Renmin Chubanshe, Shanghai 1993, s. 27–29.

³⁹ Chen Tianhua, *Jingshizhong* [w:] Liu Qingbo, Peng Guoxing, Rao Huaimin (ed.), *Chen Tianhua ji* [Chen Tianhua. Pisma], Hunan Renmin Chubanshe, Changsha 2008, s. 55.

⁴⁰ W 1919 r. Guomindang zmienił nazwę na Chiński Guomindang (Zhongguo Guomindang), jednak w niniejszym artykule, z wyjątkiem tytułów dokumentów, używam nazwy Guomindang dla wszystkich okresów istnienia partii.

⁴¹ *Zhongguo Guomindang di yici quanguo daibiao dahui xuanyan* [Odezwa Pierwszego Kongresu Delegatów Chińskiego Guomindangu, 31 stycznia 1924], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 881.

Man) w drodze rewolucji⁴². Sprzeciwiali im się tacy zwolennicy reform, jak Kang Youwei, Liang Qichao i inni, nieuznający rewolucji i „wypędzenia Mandżurów” za potrzebne. Jeszcze inni deklarowali: *dziś potężni wrogowie wypatrują okazji, by zaatakować i podzielić Chiny między siebie – każdy kto czyta prasę zachodnią i chińską wie, że pisze ona o tym bez ogródek* i postulowali, otwieranie żeńskich szkół i rozwijanie edukacji kobiet jako sposobu na ocalenie kraju⁴³.

Na wszystkich tych przykładach widać, że teorie rychłego „podziału” Chin, zagrożenia istnienia państwa i zniszczenia jego narodu wykorzystywano do uzasadnienia własnych działań i poglądów, które równocześnie wpisywały się w intelektualne trendy epoki.

Zatem na wczesnym etapie rozwoju swojej doktryny „nacjonalizmu” (*minzuzhuyi*) jedynie poprzez przywoływanie podzielanego przez kręgi intelektualne przekonania o zagrożeniu „rozbiorami” i odwoływanie się do idei antymandżurskiej rewolucji mógł Sun Yat-sen przybliżyć wyjątkowe aspekty własnej teorii.

2. „Podwójne zniewolenie” i „Obalić mandżurskich Qingów”: „Niedokończona symfonia” doktryny *minzuzhuyi*

Choć koncepcja „nacjonalizmu” Sun Yat-sena pozostawała w zgodzie z ogólnymi tendencjami epoki, to odznaczała się oryginalnymi cechami. W początkowym okresie swojej rewolucyjnej działalności Sun posługiwał się hasłami takimi jak: *wygnać Tatarów*⁴⁴, *odnowić Chiny, utworzyć rząd zjednoczenia narodowego*⁴⁵, dia-

⁴² Szerzej o Ruchu Wypędzenia Mandżurów zob.: Zhang Kaiyuan, „*Pai Man*” *yu minzhu yundong* [Antymandżuryzm a ruch nacjonalistyczny], [w:] Zhang Kaiyuan, *Xinhai qianhou shi shi luncong* [Zbiór esejów o wydarzeniach historycznych okresu Rewolucji *Xinhai*], Huazhong Shifan Daxue Chubanshe, Wuchang 1990, s. 155–165; Zhang Kaiyuan, *Xinhai geming shiqi de shehui dongyuan yi “pai Man” xuanchuan wei shili* [Ruchy społeczne w okresie rewolucji *Xinhai* na przykładzie propagandy antymandżurskiej], [w:] Sun Zhongshan *yu xiandai wenming* [Sun Yat-sen i nowoczesna cywilizacja], Suzhou Daxue Chubanshe, Suzhou 1997, s. 23–35; Wang Chunxia, *Pai Man yu minzu zhuyi* [Antymandżuryzm i nacjonalizm], Shehui Kexue Wenxian Chubanshe, Beijing 2005.

⁴³ *Ni quan jinling dou renshi chuang kai nü xuetang qi* [Apel do obywateli Nankinu o otwieranie szkół żeńskich], [w:] *Jindai Zhongguo shiliao congkan xu bian* [Wybór materiałów źródłowych z nowożytnej historii Chin], Wenhai Chubanshe, Taipei 1980, s. 397–398.

⁴⁴ W rewolucyjnej retoryce tego okresu w odniesieniu do Mandżurów często posługiwano się pejoratywnym określeniem Tatarzy (*Dalu*), przejętym od Europejczyków. W praktyce europejskiej mandżurskie dzielnice chińskich miast nągminnie nazywano „miastami tatarskimi”, qingowskich generałów „generałami tatarskimi” itp. Zob.: Pamela Kyle Crossley, *The Manchus*, Blackwell Publishing, London 2002, s. 1–4. Pogardliwą nutę w chińskim określeniu wzmacniał fakt, że drugi znak w tym słowie oznacza ‘jeńca’, ‘brańca’ – przyp. tłum.

⁴⁵ Zhang Yufa, *Qing ji de geming tuanti* [Organizacje rewolucyjne w okresie Qing], Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo, Taipei 1982, s. 159–160, 165. Lin Zeping twierdzi jednak, że

metralnie odmiennymi od postulatów ówczesnych reformatorów (jak Kang Youwei). Jednak przekonania głoszone przez niego na początku rewolucyjnej drogi różniły się od tych późniejszych. Np. postulowane w kolejnych latach równoczesne realizowanie trzech zasad – „nacjonalizmu” (*minzu*), „praw ludu” (*minquan*) oraz „dobrobytu ludu” (*minsheng*) we wczesnym okresie ograniczało się do pierwszego punktu. Początkowo Sun, opisując położenie narodu chińskiego w nowym „porządku światowym”, posługiwał się określeniem „podwójne zniewolenie” (*shuangchong nuli*) i wzywał do tworzenia ideologii „nacjonalizmu”, która wówczas oznaczała dla niego wyłącznie „pozbycie się Mandżurów”.

Wysuwana przez Suna teoria „podwójnego zniewolenia” była w swej istocie zgodna z ówczesnymi poglądami rewolucyjnymi. Tak zwane podwójne zniewolenie, o którym mówił wówczas Sun Yat-sen, oznaczało według niego zniewolenie „nas Hanów” przez rząd mandżurskich Qingów i cudzoziemców: *Chiny obecnie znalazły się w ogromnym niebezpieczeństwie, w dowolnym momencie można obawiać się tragicznego rozbioru przez cudzoziemców. Lecz Mandżurowie potrafią jedynie z przerażeniem przemykać oczy. Wciąż godzą się na ograniczenia narzucane przez cudzoziemców, stali się niewolnikami Brytyjczyków, Francuzów, Amerykanów, Rosjan i Japończyków. Nas Hanów zaś wciąż obrażają i tyranizują, w wyrafinowany sposób sprowadzili nas do roli swoich niewolników. Czyż w ten sposób nie staliśmy się niewolnikami niewolników? Panowie: oto upadliśmy do statusu „podwójnego zniewolenia”.* Dalej Sun podkreślał zatem konieczność wyjścia z niewolnictwa, do czego konieczne jest wypędzenie przybyłych z zagranicy Mandżurów, obalenie dwustuletniej tyranii mandżurskich Qingów, przywrócenie naszych hańskich rządów i zbudowanie potężnych Chin. *Wówczas naturalnie będzie można mówić o równości z innymi krajami*⁴⁶. Jak widać na przykładzie przytoczonego fragmentu, Sun Yat-sen przywiązywał wówczas wagę jedynie do „obalenia mandżurskich Qingów”, wyzwolenia się z „niewoli” narzuconej przez „Mandżurów”. Nie wspomina słowem o „cudzoziemcach”, dając tym samym do zrozumienia, że wystarczy zrealizować postulat obalenia mandżurskiej władzy, aby stworzyć „potężne” Chiny i zerwać ze statusem „niewolników niewolników”, a „równość z innymi krajami” przyjdzie samoistnie.

W pierwszej dekadzie XX w. postrzeganie Chin jako „kraju zniewolonego przez mandżurskich Qingów i cudzoziemców” cieszyło się stosunkowo dużą popular-

w czasie kongresu w Honolulu Sun nie posługiwał się tymi hasłami, zob.: Lin Zengping, *Sun Zhongshan minzhu geming sixiang de xingcheng* [Kształtowanie demokratycznej myśli rewolucyjnej Sun Yat-sena], [w:] Lin Zengping, *Zichan jieji yu Xinhai geming shi gao* [Klasa kapitalistyczna a Rewolucja Xinhai], Hunan Chubanshe, Changsha 1991, s. 297–300.

⁴⁶ *Yu jiu Zhongguo bi xian tuidao Manqing* [Warunkiem wzmocnienia Chin jest obalenie mandżurskich Qingów – przemówienie wygłoszone w 1907 r. w Penang], [w:] *Guofu quanji bu bian* [Suplement], s. 117–119.

nością. Na przykład Cai E (1882–1916), piszący pod pseudonimem Fenhesheng, apelował o powołanie Towarzystwa Krzewienia Wiedzy (Kaizhahui) i twierdził, że po powstaniu bokserów Chiny stanęły przed trudną przyszłością, a „obywatele” Chin stali się „niewolnikami na dwóch poziomach” (*liang ceng nuli*): *Działania mocarstw [wobec Chin] polegają na ich dzieleniu, obecnie osiągnięto już stan podziału; z drugiej strony wspólnie przywróciły one rządy mandżurskie i prowadzą politykę utrzymania ich u władzy. Zaś nasz lud z jednej strony cierpi ucisk mocarstw, z drugiej znajduje się w kleszczach Mandżurów, i w ten sposób znalazł się w sytuacji dwupoziomowego zniewolenia*. Autor sugerował tym samym, że przywrócenie rządów mandżurskich i polityka utrzymania ich u władzy była nie do zaakceptowania, wzywał więc do *potrzebnego w obecnym położeniu poświęcenia własnego życia, porzucenia rodziny, nieobawiania się śmierci, służenia wspólnej sprawie, złożenia życia w ofierze dla kraju (Tianxia) w intencji niezawisłości narodowej*, dodając, że takie postępowanie jest „obowiązkiem każdego Chińczyka”⁴⁷.

We wspomnianym artykule z czasopisma „Guomin bao” *Chiny w dwudziestym wieku* również martwiono się o losy kraju po powstaniu bokserów, gdyż mógł on doznać „wielokrotnego zniewolenia”. Miało się tak stać, ponieważ mocarstwa poprzez taktykę niejawnych rozbiorów zniszczą Chiny. Mocarstwa będą *narzucać swoje prawa urzędnikom tego rządu, na przemian aresztując ich i zwalnając, zastraszając ich, postępując całkowicie według własnego uznania, tak by móc przejąć nasz naród nawet bez użycia siły militarnej*. Chiny staną się zatem w XX w. krajem „wielokrotnie zniewolonym”. Skoro więc *Chiny cierpią z powodu tego wielokrotnego ucisku* autor apelował o to, by *zdać sobie sprawę z tragedii zniewolenia kraju*, co powinno doprowadzić do *połączenia wszystkich sił i serc, radykalnej zmiany myślenia i współpracy gwarantującej przetrwanie*. Wzywał również do naśladowania „ludu Francji” i rozpoczęcia rewolucji dążącej do zrealizowania „idei wolności i równości” i czyniącej „prawa obywatela rdzeniem dwudziestowiecznych Chin”⁴⁸. Oczywiście głównym celem rewolucji pozostawał wciąż utrzymujący się u władzy qingowski rząd Mandżurów.

Choć Sun Yat-sen, podobnie jak współcześni autorzy, opisywał położenie Chin jako „niewolę”, to nie precyzował wówczas, w jaki sposób należy podejść do problemów „zniewolenia”, „cudzoziemców”, „obcych państw” i „mocarstw” (czy, używając bardziej współczesnego określenia, „państw imperialistycznych”). Celem rewolucji miało być jedynie „obalenie mandżurskich Qingów”. Można by rzec, że choć Sun Yat-sen (i inni rewolucjoniści) zauważali, że naród chiński (a dokładnie rzecz ujmując, Hanowie) jest „niewolnikiem” cudzoziemców, to nie formułowano

⁴⁷ *Kaizhahui xu* [Wstęp do Towarzystwa Krzewienia Wiedzy], Kaizhi lu [Zapiski Towarzystwa Krzewienia Wiedzy], Yokohama, 22 grudnia 1901.

⁴⁸ *Ershi shiji zhi Zhongguo*, op. cit., s. 32, 38–39.

wówczas jasno pytań: jak zerwać łańcuchy niewolnictwa, czy jak należy odnosić się do tych, którzy to niewolnictwo narzucili, i czy oni (tzn. państwa „imperialistyczne”) mają być w ogóle celem rewolucji.

Od wybuchu Rewolucji *Xinhai* do okresu po powstaniu Republiki Chińskiej Sun Yat-sen i inni członkowie ugrupowań rewolucyjnych uważali, że przez obalenie władzy dynastii Qing zasadniczo został zrealizowany postulat „nacjonalizmu”. I tak, np. 1 kwietnia 1912 r., Sun – po odejściu ze stanowiska tymczasowego prezydenta Republiki – stwierdził: *dziś, po abdykacji mandżurskiej dynastii Qing i ustanowieniu Republiki Chińskiej postulaty nacjonalizmu i praw obywatelskich zostały wypełnione. Pozostaje nam jedynie realizacja postulatu dobrobytu ludu*, a zatem odtąd ze wszystkich sił powinno się dążyć do realizacji tego celu⁴⁹. W statucie Ligii Rewolucyjnej (Tongmenghui) z 1911 r. stwierdzano, że jej *głównymi celami jest utrwalenie Republiki Chińskiej (Zhonghua Minguo) i realizacja idei dobrobytu ludu*.

W tym samym roku Ligę przeorganizowano w Partię Narodową (Guomindang), a w pierwszym punkcie jej programu zaznaczono, że *głównym celem jest utrwalenie republiki (gonghe) i realizacja polityki dla zwykłych ludzi (pingmin zhengzhi)*. Jeszcze po klęsce „drugiej rewolucji”, kiedy Sun Yat-sen zreorganizował w Japonii Guomindang w nową Chińską Partię Rewolucyjną (Zhonghua Gemingdang), statut nowej partii za cel jej działalności uznawał *realizację ideałów praw obywatelskich i dobrobytu ludu*⁵⁰.

W czasie tych kilku miesięcy Sun – reagując na zmiany w sytuacji politycznej – bezustannie potępiał Yuan Shikajia i wzywał do „ochrony konstytucji” (*hufa*). W owym okresie, a szczególnie zaraz po powołaniu Republiki w 1912 r., jedynie w kilku konkretnych przypadkach wspominał o konieczności walki o odzyskanie przez Chiny praw gospodarczych, „zniesienie władz sądowniczych konsuli”, anulowanie „eksterytorialności”⁵¹ oraz zaznaczał, że nie należy dopuścić do poszerzenia koncesji międzynarodowej w Szanghaju przez cudzoziemców (*Yangren*)⁵²,

⁴⁹ *Minshengzhuyi yu shehui geming* [Dobrobyt ludu a rewolucja społeczna – przemówienie wygłoszone do członków Tongmenghui 1 kwietnia 1912 r. po ustąpieniu z funkcji tymczasowego prezydenta Republiki], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 214.

⁵⁰ Wang Dezhao, *Sun Zhongshan minzuzhuyi sixiang de zuihou fazhan*, op. cit., s. 280–281.

⁵¹ Sun podniósł ten problem w grudniu 1912 r. w czasie rozmowy z zagranicznymi dziennikarzami, mówiąc, że *po każdej rewolucji rządy szybko anulują przywileje władzy sądowniczej dla konsuli*, zob.: *Feichu lijn ji quxiao lingshi caipan quan* [Znieść likin i anulować przywileje władzy sądowniczej dla konsuli], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 792–793.

⁵² *Nanbei tongyihou zhizhengzhi yu waijiao fangzhen* [Polityka i stosunki dyplomatyczne po porozumieniu Południe–Północ – rozmowa z reporterem „South China Morning Post” Xian Luchenem w Hongkongu, w czerwcu 1912], *Sun Zhongshan quanji* [Pisma wszystkie Sun Yat-sena], Zhonghua Shuju, Beijing [od 1981], Vol. 2, s. 389.

natomiast trzeba doprowadzić do likwidacji takich koncesji w innych portach⁵³. W innej wypowiedzi przyznawał, że jedynie po upływie wielu lat i osiągnięciu przez Chiny niezbędnej potęgi, będzie można bez pomocy jakiegokolwiek siły zewnętrznej odzyskać „utraconą Mongolię” i pozostałe „ojczyste terytoria” (*gutū*)⁵⁴. Te poglądy na określone problemy w stosunkach z innymi państwami były jednak bardzo jednostronne i fragmentaryczne, nie rozwijały również systematycznie koncepcji i treści sunyatsenowskiej doktryny „nacjonalizmu”. Po obaleniu dynastii Qing Sun Yat-sen w swojej doktrynie gwałtownie zaprzestał grania na nucie „podwójnego zniewolenia”, tak jakby zapomniał dopisać zakończenie do własnej „niedokończonej symfonii”.

3. „Państwo połowicznie niepodległe”: nowe elementy doktryny *sanminzhuyi*

26 czerwca 1918 r. po porażce Ruchu Ochrony Konstytucji Sun Yat-sen zatrzymał się w Szanghaju, gdzie zamierzał skoncentrować się na pisaniu⁵⁵. W tymże okresie wyteżonej pracy i wycofania z życia publicznego⁵⁶ Sun wnikliwie przeanalizował i przewartościował swoje poglądy na strategię rewolucyjną, pisząc takie prace jak *Sun Wen Xueshuo* [Teoria Sun Wena]. W 1919 r. po rozpoczęciu działań Ruchu 4 Maja demonstrujący na ulicach studenci dali się ponieść nacjonalistycznym uczuciom, niosąc transparenty z takimi hasłami jak: *Chiny można podbić, ale nie można ich zniszczyć* (hasło to ułożył wówczas Luo Jialun, 1897–1969). Sun Yat-sen z uwagą śledził rozwój wydarzeń, udzielając ruchowi swojego poparcia⁵⁷, samemu czerpiąc z niego inspirację do przemyślenia własnej teorii „nacjonalizmu”⁵⁸.

⁵³ Sun Zhongshan, *Zhenxing shiye yu cujin jiao yu zhijihua* [Plan promocji przemysłu i edukacji – rozmowa z dziennikarzami „The Hong Kong Telegraph”, 20 maja 1912], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 801–802.

⁵⁴ Sun Zhongshan, *Guanyu jiekuan yu man meng daju* [O pożyczkach i sytuacji w Mandżurii i Mongolii – rozmowa z dziennikarzami „Dalubao” w Pekinie 28 sierpnia 1912], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 413–414.

⁵⁵ *Guopu*, s. 1003, [w:] *Guofu nianpu* [Kronika ojca narodu], s. 1127.

⁵⁶ Wang Dezhao, *Sun Zhongshan xiansheng geming sixiang de fenxiyanjiu. Minguo yuan nian (yijiu yier nian) zhi minguo ba nian (yijiu yijiu nian)* [Analiza myśli rewolucyjnej Sun Yat-sena. Od pierwszego roku republiki (1912) do 8 roku republiki (1919)], [w:] Wu Xiangxiang (ed.), *Zhongguo xiandai shi congkan* [Seria Historia Współczesnych Chin, t. 2], Zhengzhong Shuju, Taipei 1960, s. 257.

⁵⁷ Zob.: Lü Fangshang, *Geming zhizaiqi: Zhongguo Guomindang gaizu qian dui xin sichao de huiying* [Powrót rewolucji: reakcja Guomindangu na nowe idee przed reorganizacją partii], Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo, Taipei 1989, s. 24–32.

⁵⁸ Szerzej o związkach Sun Yat-sena z Ruchem 4 Maja zob.: Wang Dezhao, *Wusi yundong duiyu Sun Zhongshan geming sixiang de yingxiang* [Wpływ Ruchu 4 Maja na myśl rewolucyjną Sun Yat-sena], [w:] Wang Dezhao, *Cong gaige dao geming*, op. cit., s. 232–256; Dong Defu, *Sun Zhongshan*

W październiku 1919 r. Sun Yat-sen przemianował Guomindang na Chiński Guomindang. Program polityczny tej partii głosił, że jej celem jest „utrwalenie Republiki i wprowadzenie w życie *Trzech zasad ludu* (*Sanminzhuyi*)”⁵⁹. Wkrótce potem Sun wystąpił z nowymi wnioskami o dotychczasowym przebiegu rewolucji i jej efektach oraz opublikował swoją teorię dotyczącą miejsca *Trzech zasad ludu* w „niedokończonej rewolucji”.

W 1919 r. Sun ukończył pisanie części wielkiego dzieła *Sanminzhuyi* poświęconej teorii „nacjonalizmu”. Stwierdzał w niej, że *odrodzenie Hanów i upadek mandżurskich Qingów* [...] *stanowiły jedynie realizację zasady „nacjonalizmu” w jej negatywnym aspekcie*, od tej pory zaś *należy ze wszystkich sił walczyć o realizację jej celów pozytywnych*. Przez „pozytywne cele” Sun rozumiał teraz konieczność *poświęcenia przez Hanów swojej czystości krwi (xuetong), historii i egotycznego imienia oraz szczerego wyjścia naprzeciw Mandżurom, Mongołom, Muzułmanom oraz Tybetańczykom w celu stopienia się z nimi w jeden nowy chiński naród (zhonghua minzu)*⁶⁰. Innymi słowy, dokonując przewartościowania pierwotnego znaczenia „nacjonalizmu”, Sun skierował swoją analizę na wewnętrzną strukturę narodu chińskiego (*Zhongguo guozu*). Jednak oprócz wyjaśnienia, w jaki sposób można stworzyć tę wewnętrzną strukturę, Sun szybko zmodyfikował swoje poglądy odnośnie do miejsca narodu chińskiego w „porządku międzynarodowym”, promując inne sformułowanie oddające jego zmodyfikowany osąd. Od tej pory Sun twierdził, że Chiny są jedynie „państwem połowicznie niepodległym” (*banduli guo*).

Już w 1912 r. Sun oceniał, że jedynymi w „pełni niepodległymi” krajami w Azji są Japonia i Syjam. Sun pisał wówczas: *ponieważ Chiny wciąż nie odebrały praw sędziowskich cudzoziemskim konsulom, obecnie są jedynie „krajem połowicznie niepodległym”*. *Jedynie gdy uda się spełnić warunek „otwartych drzwi” jako podstawę stosunków dyplomatycznych i anulować prawa sędziowskie dla konsuli* [...] *Chiny staną się krajem w pełni niepodległym*⁶¹. W wydanym w 1919 r. dziele *Sun Wen Xueshuo* Sun z całą stanowczością przekonywał, że należy zerwać z przesą-

yu wusi yundong guanxi bianzheng [Krytyczne badanie związków Sun Yat-sena z Ruchem 4 Maja], „Xueshu Yanjiu” 2006, No. 2.

⁵⁹ *Zhongguo Guomindang banfa guiye (fu tonggao)* [Status Chińskiego Guomindangu z adnotacjami, 10 października 1919], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 952.

⁶⁰ *Sanminzhuyi (1919)*, [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 156.

⁶¹ *Zhengjian zhibiaooshi* [Wyrażanie poglądów politycznych – przemówienie powitalne do członków stowarzyszenia prasy w Szanghaju, 12 października 1912], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 304. Krótko wcześniej Sun stwierdził, że ponieważ Syjam *praktykuje politykę otwartości, jego terytorium jest takie samo jak wcześniej i jego suwerenność jest taka jak wcześniej* i dzięki temu może *zachować swoją niepodległość*. Zob.: *Yu jie jue wai jiao wenti xu qu men hu kai fang zhuyi* [Aby rozwiązać problemy w polityce zagranicznej należy praktykować politykę otwartych drzwi – przemówienie z 5 września 1912 w domu gościnnym w Pekinie], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 263.

dem głoszącym, że „nietrudna jest wiedza, trudne jest działanie”⁶² oraz całym sercem i z całej siły wprowadzać w życie rewolucyjne *Trzy zasady ludu i postanowienia „konstytucji pięciopodziału władzy”* (*wuquan xianfa*), tak by nieuchronnie i z łatwością [...] stworzyć najbardziej zaawansowaną cywilizacyjnie na świecie *Republikę Chińską*. Biorąc za przykład Syjam, który uczy się na doświadczeniach japońskich reform i *dynamicznie i pracowicie buduje swoją siłę*, [...] tworzy zupełnie nowe oblicze całego kraju, doprowadzając do rozkwitu własnej kultury [...] i który jest obecnie w pełni niepodległym krajem w Azji Wschodniej, którego pozycja międzynarodowa jest niewątpliwie wyższa niż Chin, Sun emocjonalnie argumentował, że: *obecnie jedynymi w pełni niezależnymi państwami na wschodzie Azji są Japonia i Syjam, Chiny zaś nie mogą szczyścić się tym mianem, a jedynie mogą określać się jako „kraj połowicznie niepodległy”*. *Ponieważ w granicach naszego kraju wciąż istnieją koncesje obcych państw, na jego części wciąż obowiązują przepisy administracyjne innych władz, a nasze cła pozostają w rękach cudzoziemców, to jedynie o Japonii i Syjanie można powiedzieć, że są krajami, które zrzuciły te pęta*⁶³. Przekonująco kontrastując w swoim wywodzie położenie Japonii i Syjamu jako jedynych niepodległych państw w Azji z „połowicznie niepodległymi” Chinami, Sun sprawił, że niska ocena międzynarodowego położenia Chin utrzymała się w mocy przez długi czas.

Dnia 4 listopada 1920 r. w Szanghaju odbył się zwołany przez Sun Yat-sena kongres Guomindangu. Jego celem było omówienie zmian w statucie partii i krytyka poglądu jakoby „po obaleniu Qingów nie był już potrzebny nacjonalizm” oraz wezwanie do „ponownego rozwijania idei Suna”. Propagowana przez niego doktryna zakładała konieczność *scalenia wszystkich narodowości (minzu) naszego kraju w jeden naród chiński*, lecz równocześnie zaczynała przywiązywać wagę do ucisku zewnętrznego. Znalazło to odzwierciedlenie w sformułowaniach o przeciągającym się istnieniu „koncesji” i „eksterytorialności” powodujących, że cudzoziemcy mogli nadal „ograniczać Chińczyków”. Zatem, według Suna, *choć dwór qingowski nie może już nas uciskać, wciąż mogą robić to inne państwa. Musimy zatem pozytywnie się im przeciwstawiać*. Co więcej, w jego przekonaniu „wyższa od chińskiej pozycja międzynarodowa Syjamu” była dla Chin hańbą i należało ją zmasać: *musimy koniecznie podnieść pozycję czterystu milionów naszych rodaków i przysporzyć im wielkiej chwały*⁶⁴.

Wkrótce potem Sun zaczął posługiwać się hasłem głoszącym, że *nacjonalizm nie osiągnął jeszcze wszystkich swoich celów, bo choć udało się obalić rządy Ta-*

⁶² Zdanie to pochodzi z *Księgi Dawnych Dokumentów – Shujing* – przyp. tłum.

⁶³ *Sun Wen Xueshuo* [w:] *Guofu quanji*, Vol. 1, s. 462.

⁶⁴ *Xiugai zhangcheng zhishuoming* [Objaśnienie do poprawionego statutu, 4 listopada 1920], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 397–398.

tarów i przywrócić chwałę Hanom, to naród chiński wciąż nie może osiągnąć pełnej niezawisłości, co widoczne jest szczególnie, gdy porówna się jego położenie z „w pełni niezawisłymi” Japonią i Syjmem⁶⁵. *Rozległe i ludne Chiny* [mogą jedynie] nazywać się „krajem połowicznie niepodległym”. Zatem Sun podkreślał, że należy na gruncie nacjonalizmu dokładać starań, by asymilować Mandżurów, Mongołów, Muzułmanów i Tybetańczyków z nami, Hanami, i zbudować wielkie państwo narodowe (*minzuzhuyi guojia*). W ujęciu Suna „obalenie rządów mandżurskich” stanowiło jedynie realizację „negatywnego celu nacjonalizmu”. Jedynie *pozytywne wysiłki [...] włączenia ludzi niezależnie od ich rasy do naszych Chin i ich asymilacji z naszymi Hanami [...] mogą zapewnić realizację podstawowych pozytywnych aspektów nacjonalizmu*⁶⁶.

Oprócz wyjaśniania tych kwestii swoim towarzyszom partyjnym Sun rozpoczął cykl zapoznawczych wykładów dla przedstawicieli różnych środowisk. Wielokrotnie wprowadzał również poprawki do swoich sformułowań. W czerwcu 1920 r., przemawiając w Kantonie do przedstawicieli świata nauki, podkreślał, że *obalenie mandżurskiej dynastii Qing było jedynie negatywnym przejawem nacjonalizmu* i obecnie należy przede wszystkim *zreformować edukację, tak by podnieść kwalifikacje czterystu milionów naszych rodaków oraz zreformować państwo, by sprawić, by rząd jedności pięciu narodowości (wuzu gonghe zhi zhengfu) zapewnił należne Chinom miejsce wśród mocarstw*. Starania rozpocząć należy od „pozytywnego nacjonalizmu” tj. *sprawienia, by kraj stanął w pierwszym szeregu mocarstw [...], bo jedynie to zapewni realizację celów pozytywnego nacjonalizmu*. Zatem, *jeśli przyjmiemy tę zasadę pozytywnego nacjonalizmu jako podstawę działania, to ci, którzy upokarzali naszych rodaków, gardzili prawami naszego kraju, niezależnie od tego, który i jaki kraj reprezentują, będą mogli zostać potraktowani tymi samymi metodami, którymi obaliliśmy Qingów*⁶⁷.

Tym samym Sun usprawiedliwiał stosowanie rewolucyjnych metod walki do przeciwstawienia się innym państwom. Równocześnie opowiedział się przeciwko popularnej wówczas ideologii kosmopolityzmu⁶⁸, uznając, że *Chiny muszą przede wszystkim zadbać o swoją zamożność i potęgę, tak by żadne państwo nie ośmieliło się nas lekceważyć*. Aby to osiągnąć należy *najpierw porzucić dolę niewolników*

⁶⁵ Oba kraje Sun Yat-sen znał doskonale z autopsji. W Japonii przebywał przez lata, a w Syjamie (dzisiejszej Tajlandii) był wielokrotnie, kwestując wśród tamtejszej silnej społeczności chińskiej na rzecz swojego ruchu rewolucyjnego. Redakcja.

⁶⁶ *Sanmin zhuyi zhijuti banfa* [Konkretne metody Trzech zasad ludu – spontaniczny wykład 6 marca 1921 w siedzibie głównej Guomindangu], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 403–404.

⁶⁷ *Qiu xue zai lizhi jiu guo* [Uczyć się, jak ocalić kraj, 1921], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 444–445.

⁶⁸ Zob.: Sang Bing, *Shijiezhuyi yu minzuzhuyi – Sun Zhongshan dui xin wenhua pai de huiying* [Kosmopolityzm i nacjonalizm – Sun Yat-sen wobec frakcji Nowej Kultury], „Jindai Shi Yanjiu” 2003, No. 2, s. 77–99.

[...] i odzyskać suwerenność oraz równy status z mocarstwami, a dopiero wtedy będzie można mówić o „kosmopolityzmie”⁶⁹.

Dnia 30 czerwca tego samego roku, Sun powtórzył wcześniejsze tezy, mówiąc, że jedynymi w pełni niezawisłymi krajami Azji są Japonia i Syjam, i choć Syjam jest nieco słabszy niż Japonia, to wciąż jego międzynarodowa pozycja jest wyższa niż Chin. Jest tak, ponieważ Syjam sprawuje jurysdykcję nad cudzoziemcami i ma niezależność celną, w przeciwieństwie do Chin, których prawa celne są w rękach cudzoziemców, i które nie potrafią odebrać praw sądowniczych obcym konsulom, a każdy teren, na którym przebywają cudzoziemcy staje się ich terytorium – [chińscy] urzędnicy nie mają odwagi na nim urzędować, policja nie waży się wykonywać tam swojej pracy – chińska suwerenność została już dawno utracona. Zatem Chiny nie mogą być nazywane państwem suwerennym, a jedynie państwem suwerennym⁷⁰.

Nieco później w tym samym roku, w wykładzie dla wojskowych z Yunnanu, Jiangxi i Guangdongu Sun powtórzył swoje przekonanie, że choć Mandżurowie już odeszli, to Republika Chińska wciąż nie wyzbyła się losu państwa pałocicznie niezawisłego. Albowiem, choć po rewolucji dynastia Qing upadła, to obce państwa, które wymusiły na niej zrzeczenie się suwerenności i części terytorium, wciąż nie zwróciły nam utraconych praw. A zatem Chiny nie mogą być nazwane w pełni niepodległym państwem. Sun głównymi winnymi za zdegenerowanie Chin do poziomu państwa pałocicznie niepodległego uczynił Mandżurów. Zaapelował on równocześnie o rozwijanie chwalebne go nacjonalizmu i sprawienie, by Tybetańczycy, Mongołowie, Muzułmanie i Mandżurowie stopili się z Hanami i stworzyli największe państwo narodowe; jest to zadaniem nas, Hanów. W konkluzji swojego wystąpienia stwierdził: Naszym obowiązkiem jest ocalenie kraju, rozwijanie nacjonalizmu oraz odzyskanie utraconych terytoriów i suwerenności, a zacząć możemy od uzyskania takiego samego statusu niepodległego państwa w Azji Wschodniej, jakim cieszą się Japonia i Syjam. Nie możemy zadowolić się stwierdzeniem, że skoro upadły już rządy mandżurskich Qingów i powiodła się nasza rasowa rewolucja (zhongzu geming) to dla poczucia nacjonalizmu wystarczy, że kontrolujemy parę obiektów rządowych⁷¹.

Oczywiście Sun, przekonując swoich słuchaczy, że pozycja międzynarodowa Chin jako „państwa pałocicznie niepodległego” jest gorsza niż Syjamu, chciał zasiać wśród nich wolę walki o uwolnienie narodu chińskiego od tego położenia.

⁶⁹ *Qixue zai lizhi jiu guo*, op. cit.

⁷⁰ *Jiaoyu jia yi tichang min zhi* [Pedagodzy powinni kształtować opinię publiczną – przemówienie na V Kongresie Edukacji w Kantonie, 1921], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 439–440.

⁷¹ *Junren jingshen jiaoyu* [Edukacja moralna dla wojskowych – przemówienie dla wojskowych z Yunnanu, Jiangxi i Guangdongu, Guilin, 10 grudnia 1921], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 491–492.

Proponując taką diagnozę i sposoby wyjścia z owej sytuacji, a szczególnie, posługując się rozróżnieniem między „negatywnym” i „pozytywnym” nacjonalizmem, Sun nadał swojej argumentacji stosunkowo silne zabarwienie „wielkohańskiego szowinizmu” (*dahanzu zhuyi*)⁷². Kierunek ewolucji poglądów Suna spowodował, że zaczął on przywiązywać wagę do sposobów rozwiązania kwestii utraty przez Chinę suwerenności i części terytorium na rzecz atakujących kraj „państw imperialistycznych”. Proponowane przez Suna rozwiązania obejmowały w *pierwszej kolejności odzyskanie suwerenności i uzyskanie równoprawnego statusu z mocarstwami oraz odebranie utraconych terytoriów i praw narodowych*. W swoim ostrym potępieniu tych, którzy *obrażali naszych rodaków i gardzili naszymi prawami* Sun posunął się do wezwań, by skierować ostrze rewolucji, która obaliła ostatnią dy nastię, przeciwko wszystkim wrogim państwom.

Po 1919 r. Sun Yat-sen rozpoczął propagowanie nowej wersji swojego „nacjonalizmu”, uznając Chinę za państwo jedynie „połowicznie niepodległe”. Od tej pory, w swoich teoretycznych rozważaniach nad niskim statusem Chin w „porządku międzynarodowym” Sun dodawał do swoich wcześniejszych poglądów o „podwójnym zniewoleniu” narodu chińskiego nowe „nuty”, „śpiewając starą melodię na nowy sposób”.

4. „Stara melodia” niedokończonej symfonii śpiewana na nowo: kolejne przemyslenia Sun Yat-sena o „zniewoleniu” narodu chińskiego

Już w 1907 r. Sun argumentował, że naród chiński znalazł się położeniu „podwójnego zniewolenia” przez rząd qingowsko-mandzurski i cudzoziemców. Od momentu, kiedy na początku lat 20. rozpoczął swoje rozważania nad sposobami odzyskania suwerenności i od kiedy w 1923 r. ponownie podjął temat „podwójnego zniewolenia”, który wcześniej pozostawił w postaci „niedokończonej symfonii”, Sun dodawał nowe brzmienia, „śpiewając starą melodię na nowy sposób”.

Na początku 1923 r. wysunął tezę, że Chiny są krajem *pozornie niepodległym, jednak w rzeczywistości znajdują się sytuacji gorszej niż unicestwiona już Korea*. Swój osąd oparł na przeświadczeniu, że choć *Koreańczycy są ludem upadłego kraju, to jednak w przypadku klęski żywiołowej czy innego ludzkiego nieszczęścia władze japońskie zawsze będą starały się wybawić ich z trudnego położenia, co jest ich obowiązkiem jako gospodarza Korei*. Chiny zaś *padły ofiarą nierównoprawnych traktatów, które skazują je jedynie na brutalne prześladowania*. *Podpisując traktaty z ponad dwudziestoma krajami, Chiny zdały się na łaskę ponad dwudzie-*

⁷² Wang Dezhao, *Sun Zhongshan minzuzhuyi*..., op. cit., s. 287–288.

*stu panów, którzy uznają jedynie prawo do łupienia, nie widząc żadnych obowiązków. Należy zatem rozwijać umiejętności samorządności narodu, i walczyć o jedność, tak, by Chiny stały się niepodległym państwem*⁷³. Sun wyraźnie stawiał za cel walki niezależność Chin, kontynuując swoją wcześniejszą pieśń o „państwie połowicznie niepodległym”. Jednak w porównaniu z wcześniejszymi wystąpieniami, teraz przedstawiał bardziej wyrafinowaną argumentację na rzecz tezy o „zniewoleniu” Chin, wskazując przykłady takich krajów-ofiar imperializmu, jak Korea.

Sun posługiwał się odąd w dyskusji o „zniewoleniu” Chin porównaniami oraz jasno sformułowanymi osądami. Pod koniec 1923 r., w czasie wykładu dla studentów Uniwersytetu Lingnan w Kantonie, wskazywał, że ponieważ *Mandżurowie z dynastii Qing holdowali przekonaniu, że „lepiej oddać przyjaciół niż podarować niewolników” – oddawali cudzoziemcom suwerenność terytorialną. I choć nastąpiła restauracja [rządów] Hanów, to tej suwerenności wciąż nie udało się odebrać z rąk cudzoziemców, w których znalazła się ona na mocy podpisanych przez dynastię Qing traktatów, i wciąż nie udało się zbudować niepodległości. Zatem, ponieważ na mocy traktatów suwerenność terytorialna znajduje się w gestii wielu krajów, które wykorzystują ją do pętania nas, jesteśmy obecnie niewolnikami tych wszystkich państw. Dla porównania Korea jest niewolnikiem jedynie Japonii, Annam jedynie Francji, [więc] położenie Chin jest po prostu gorsze niż Korei i Annamu*⁷⁴. Wkrótce potem Sun ponownie wskazał, że „Mandżurowie” i „cudzoziemcy” zawarli wiele „nierównoprawnych traktatów”. *Tak jak w sytuacji, gdy pan z braku pieniędzy nie może oddać pożyczki wierzycielowi, więc oddaje mu swoich niewolników pod zastaw, tak my zostaliśmy oddani w podwójne zniewolenie i choć mandżurska dynastia Qing została już obalona, to Chiny przeszły jedynie od „podwójnego zniewolenia” do „pojedynczego zniewolenia” i wciąż „doznają ucisku cudzoziemców”, nadal są „niewolnikami cudzoziemców”. Zatem, aby uwolnić się z tego położenia, należy trwać przy „propagowaniu nacjonalizmu” oraz, jak wyraźnie zaznaczył Sun, anulować traktaty nierównoprawne, co można by porównać do wykupienia się z niewolnictwa, i sprawić, by Chiny zajęły równoprawne miejsce z innymi krajami*⁷⁵.

Porównywaniem nierównoprawnych traktatów z „aktem sprzedaży w niewolę” Sun przekonywał do swoich racji słuchaczy z wszystkich środowisk. W kwietniu

⁷³ *Zai shanghai ge tuanti daibiao zhujie shi de yanshuo* [Przemówienie do delegatów różnych organizacji na przyjęciu z okazji zwycięstwa w Szanghaju, 17 stycznia 1923], [w:] *Sun Zhongshan quanji*, Vol. 7, s. 33–34.

⁷⁴ *Xuesheng yao lizhi zuò dashi buke zuo da guan* [Studenci powinni dążyć do wielkich osiągnięć, nie do wysokich urzędów – przemówienie do studentów Uniwersytetu Lingnan w Kantonie, 21 grudnia 1923], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 590–591.

⁷⁵ *Gemingjun buke xiang shengguan facai* [Armia Rewolucyjna nie może dążyć do wysokich urzędów i zysków – przemówienie do żołnierzy wschodniego frontu Korpusu Ekspedycyjnego, Kanton, 10 marca 1924], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 643, 646.

1924 r. w wykładzie dla studentek Żeńskiej Akademii Pedagogicznej Sun mówił: *państwo Mandżurów było bardzo słabe, wciąż znajdowało się pod kontrolą cudzoziemców i stało się niewolnikiem silnych państw, a my Hanowie byliśmy niewolnikami Mandżurów. Zatem przed obaleniem dynastii Qing Chiny były „niewolnikiem niewolników”, co można nazwać również „podwójnym niewolnictwem”. Choć później uwolniliśmy się od zniewolenia przez Mandżurów i przestaliśmy być ich niewolnikami, to wciąż jesteśmy niewolnikami cudzoziemców. Spowodowane to jest tym, że wciąż obowiązują nierównoprawne traktaty, sprowadzające nas do roli niewolników innych państw. Można to porównać do położenia zubożałego gospodarza, który za długi oddaje swoich niewolników wierzycielowi. Aby w przyszłości nie być niewolnikami obcych państw należy anulować wszelkie nierównoprawne traktaty i entuzjastycznie starać się o wprowadzenie w życie zasad nacjonalizmu*⁷⁶.

Dnia 1 maja tego samego roku w czasie przemówienia na kongresie delegatów robotniczych miasta Kanton i uczestników obchodów międzynarodowego Święta Pracy Sun przyznał, że *we współczesnym świecie Chiny są najuboższym, najsłabszym państwem, są ofiarą okrutnych prześladowań ze strony innych państw, zajmują po prostu miejsce niewolnika. Ich położenie jest jeszcze gorsze niż kolonii. Na przykład Korea jest niewolnikiem Japonii, Annam jest niewolnikiem Francji. Ale Korea i Annam, choć są niewolnikami obcych państw, są niewolnikami tylko jednego mocarstwa. Lecz z powodu nierównoprawnych traktatów Chiny są obecnie niewolnikami mocarstw światowych, a każde państwo, które utrzymuje regulowane traktatami stosunki handlowe z Chinami jest w rzeczywistości właścicielem Chin.*

Jednakże z racji tego, że jego publiczność składała się z robotników, Sun zmodyfikował nieco swoją wypowiedź, odwołując się do retoryki klasowej: *chińscy robotnicy, cierpiący ucisk ze strony państw kapitalistycznych, wypowiadają im wojnę. Robotnicy innych krajów również cierpiący z powodu prześladowań państw kapitalistycznych, także wypowiadają im wojnę. Obecnie robotnicy Chin i innych krajów wspólnie prowadzą wojnę, jej celem jest wspólny wróg, zatem powinni połączyć się we wspólnej woli walki. Robotnicy Chin powinni nawiązać kontakt z robotnikami z zagranicy i wspólnie wypowiedzieć wojnę państwom kapitalistycznym. Powinni również uczyć się od bohaterów Rewolucji Xinhai, działać wspólnie z nimi, razem kroczyć do przodu i mieć odwagę palić za sobą mosty. Mając taką jedność i taką odwagę, łatwo będziecie mogli rozbić ucisk ekonomiczny obcych państw i zerwać pęta narzucone traktatami. Dopiero wtedy pozycja międzynarodowa Chin będzie równoprawna z innymi państwami*⁷⁷.

⁷⁶ *Nüzi yao mingbai sanmin zhuyi* [Kobiety muszą rozumieć Trzy zasady ludu – przemówienie do studentek Żeńskiej Akademii Pedagogicznej, 4 kwietnia 1924], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 666–668.

⁷⁷ *Zhongguo gongren suo shou bu pingdeng tiaoyue zhihai* [Szkody ponoszone przez chińskich robotników w wyniku nierównoprawnych traktatów – przemówienie do związków zawodowych

W ten sposób klasowa retoryka Suna wciąż niosła treści nacjonalistyczne, nadal miała nakłaniać słuchaczy do „roztrząsania ucisku ekonomicznego obcych państw”, „wypowiedzenia nierównoprawnych traktatów” i działania na rzecz zrównania praw Chin na arenie międzynarodowej z prawami innych państw.

Dwa miesiące później w czasie przemówienia do zgromadzenia chłopskiego w Kantonie Sun nie odwołał się do języka klasowego, podkreślając jedynie, że „partia rewolucyjna” dokłada starań, by wspomóc i zwalczyć wszelkie troski chłopów oraz podnieść pozycję chłopstwa, i aby móc *to osiągnąć, należy przede wszystkim dopilnować, by chłopci zdali sobie sprawę ze swojego trudnego położenia. Dopiero gdy uda się zaszczepić to przekonanie, będzie można stworzyć wspólny front [...], zawiązać prawdziwą jedność*. W dalszej kolejności dzięki „dobrej organizacji” możliwa będzie „walka o interesy chłopstwa”. Sun ograniczył się równocześnie do przekazania chłopom informacji, że *partia rewolucyjna wprowadzi w życie Trzy zasady ludu* i w jaki sposób zrealizuje w pełni zasadę nacjonalizmu. W tej wypowiedzi Sun Yat-sen powtórzył porównanie nierównoprawnych traktatów do „aktu sprzedaży w niewolę”, przez co, *choć wyzwolono się od zniewolenia przez mandżurską dynastię Qing, to wciąż musimy być niewolnikami cudzoziemców. Do dziś odczuwamy jeszcze ucisk ze strony obcych państw, a zatem należy unieważnić nasz „akt sprzedaży w niewolę”, by nie być dłużej niewolnikami cudzoziemców. Dopiero wtedy nacjonalizm odniesie pełen sukces*⁷⁸.

W porównaniu z wcześniejszą działalnością w okresie od 1923 r. do lata 1924 r. poglądy Sun Yat-sena na zniewolenie narodu chińskiego i używane przez niego porównania osiągnęły nowy wymiar. Używał teraz przykładów Korei i Annamu (Wietnamu) do zobrazowania tragicznego położenia Chin i ich statusu „niewolnika”. Porównywał nierównoprawne traktaty do „aktu sprzedaży w niewolę”, by apelować o ich anulowanie, co – jak miał nadzieję – zapewni Chinom równą pozycję w „porządku światowym”. Sun Yat-sen dopisał zatem w tym okresie do swojej wcześniej „nieukończonej symfonii” – koncepcji zniewolenia Chin – zupełnie nowe brzmienia. Wystąpił z nowymi konkretnymi propozycjami uwolnienia Chin z „niewoli u cudzoziemców”, zrzucenia kajdan oraz anulowania nierównoprawnych traktatów. Można by rzec, że poglądy Sun Yat-sena w tym okresie nabrały ostatecznego kształtu i dotychczas „nieukończona symfonia” została wreszcie zamknięta.

Podsumowując, w okresie od 1919 do 1924 r. Sun Yat-sen przemyślał swoje poglądy na „nacjonalizm”. W tym czasie Sun wyłożył swoje poglądy na miejsce narodu chińskiego w „porządku międzynarodowym” i systematycznie opisywał położenie Chin jako „państwa połowicznie niepodległego” oraz „zniewolonego”.

z okazji międzynarodowego Świąta Pracy, 1 maja 1924], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 667–668.

⁷⁸ *Nongmin da lianhe* [Wielka koalicja chłopska, 28 lipca 1924], [w:] *Guofu quanji*, Vol. 2, s. 714–717.

W poglądach Sun Yat-sena na „nacjonalizm”, jego „nowe melodie” i „stare brzmienia” w rzeczywistości współbrzmiały jak w dobrze zaaranżowanym koncercie. Nadzieją ich autora były konkretne rezultaty, zachęcenie narodu chińskiego do podjęcia rewolucyjnej walki i rozbudzenie woli wyzwolenia się z dotychczasowego położenia. Sun skierował ostrze rewolucji na „mocarstwa”, uciskające i utrzymujące Chiny w pozycji „państwa połowicznie niepodległego”, spychające naród chiński do „niewolnictwa” i narzucające mu „kontrakty sprzedaży w niewolę”. Zatem Sun poprzez swoje objaśnienia miejsca narodu chińskiego w „porządku międzynarodowym” jako „połowicznej niepodległości” i „niewolnictwa” postulował, że Chiny powinny *odzyskać utraconą suwerenność terytorialną, restytuować niezawisłość i równość z mocarstwami* oraz wzywał do *wypowiedzenia nierównoprawnych traktatów*, tak by Chiny mogły zająć należne im miejsce wśród równych sobie mocarstw. Choć w 1923 r. poglądy Sun Yat-sena na „nacjonalizm” okrzepły, wciąż wykazywały pewne wariacje w swojej treści. Wychodząc od dominujących wówczas trendów intelektualnych i zapożyczając od nich takie powszechnie już wówczas znane nowe określenia, jak „kolonia” czy „imperializm”, nadał im nowe brzmienia. Wychodząc od pojęcia „kolonia” stworzył termin „podkolonia”, a z „imperializmu” uczynił cel ataku rewolucyjnego. Jednak te teorie pochodzą z ostatniego etapu rozwoju myśli Sun Yat-sena o nacjonalizmie i są tematem do odrębnej analizy.

5. Zakończenie

Patrząc na proces kształtowania się myśli o „nacjonalizmie” Sun Yat-sena, można zaobserwować, że interpretując miejsce narodu chińskiego w „porządku światowym”, uzasadniał on w ten sposób cele i ideologiczne podstawy swojej działalności rewolucyjnej. Jednak główne aspekty stworzonej przez niego doktryny „nacjonalizmu” ulegały przemianom i transformacjom. W początkowym okresie lansowane przez niego tezy o „podwójnym zniewoleniu” służyły jako racjonalne uzasadnienie dla „wygnania Mandżurów”. W kolejnych latach nie rozwijał tej myśli, występując z zupełnie nową koncepcją „państwa połowicznie niepodległego”, by w kolejnym etapie ponownie podjąć rozważania nad położeniem Chin jako „krajów zniewolonych”. W procesie ewolucji poglądów Sun Yat-sena, poprzez dyskusję nad miejscem narodu chińskiego w „porządku międzynarodowym” jako „krajów połowicznie niepodległego” bądź „zniewolonych” wskazywał on na konieczność *odzyskania utraconej suwerenności terytorialnej, odtworzenia suwerenności i równości z mocarstwami* i innych tego typu działań oraz apelował o *anulowanie*

nierównoprawnych traktatów i doprowadzenie do stanu „równości” narodu chińskiego w „porządku międzynarodowym”.

Jak wskazano w niniejszym artykule, proces kształtowania się i zmiany poglądów Sun Yat-sena na „międzynarodową pozycję” Chin doprowadziły do uformowania się unikatowych koncepcji, pozostających równocześnie w bliskim związku z dominującymi w epoce trendami intelektualnymi. Będąc w zgodności z głównymi koncepcjami ideologicznymi swoich czasów, teoria „nacjonalizmu” Sun Yat-sena pozostawała pod ich wpływem, ale i oddziaływała na nie, cechowała się bowiem własnymi szczególnymi cechami. Zmiany i postępy Suna w konstruowaniu własnej refleksji o „nacjonalizmie” przedstawiały i odzwierciedlały nurty ideologiczne tej ery.

Panuje powszechna zgoda co do wielkiej roli, jaką Sun Yat-sen odegrał w dwudziestowiecznej historii Chin. Jego wpływ jako prekursora chińskiej rewolucji jest widoczny do dziś. Należy jednakże wyraźnie rozgraniczyć podziw i uznanie dla postaci Suna, przybierające niekiedy postać wręcz religijnego kultu, widzącego w nim osobę „świętą”, od wyjaśniania szczegółów biograficznych i krytycznej analizy jego poglądów oraz ich ewolucji. Obecnie zaawansowany stan badań nad myślą i życiem Sun Yat-sena daje nam szerokie pole widzenia i mocną podstawę do dalszych rozważań. Wielu badaczy korzysta jednak z wielkiego zasobu pism Sun Yat-sena w sposób bardzo wybiórczy, dokonując projekcji naszych dzisiejszych przekonań i zapatrywań na poglądy Suna bez uwzględnienia ich historycznego kontekstu, nie rozważając ich relacji z ówczesnymi trendami intelektualnymi (czy oddziałującymi na nie wpływami zewnętrznymi). Wielu uczonych, posługując się wyrwanymi z kontekstu tekstami źródłowymi, systematyzuje je według własnego uznania, opisując światopogląd Suna zgodnie ze swoimi przekonaniem i na tej podstawie dokonuje ich oceny i analizy. Powstające w ten sposób opisy „myśli Sun Yat-sena” są jednak bardzo odległe od jego faktycznych przekonań i są jedynie odzwierciedleniem wyobrażeń badacza⁷⁹.

Brytyjski marksistowski historyk Eric J. Hobsbawm, badając proces rozwoju zachodniego nacjonalizmu w okresie 1870–1917, stwierdził, że *wciąż wiemy bardzo mało na temat tego, co świadomość narodowa znaczyła dla licznych [...] narodowości. By znaleźć odpowiedź, potrzeba nam nie tylko całej masy badań [...], ale zanim będziemy mogli poczynić z nich użytek – również chłodnego, demaskator-*

⁷⁹ Jak np. opinia Zhu Zhenghui: *prawdziwe postępy w studiach nad Sun Yat-senem dokonują się poprzez pogłębioną analizę konkretnych zagadnień, przez co rozumienie tej ważnej postaci historycznej posuwa się znacząco do przodu*. Zob.: Zhu Zhenghui, *Mianxiang weilai de Sun Zhongshan yanjiu – jin er shi nian de qingkuang he qianzhan* [Wobec przyszłości badań nad myślą Sun Yat-sena – sytuacja w ostatnich dwudziestu latach i perspektywy na przyszłość], [w:] *Sun Zhongshan yu xian-dai wenming* ..., op. cit., s. 649. Poglądy autora zasługują jednak na uwagę.

skiego spojrzenia na terminologię i ideologię spowijającą „kwestię narodową”⁸⁰. Dla badających sunyatsenowską doktrynę „nacjonalizmu” uwaga Hobsbawma jest skłaniającym do przemyśleń punktem odniesienia. Zatem, w niniejszym artykule podjęto próbę obszernej analizy poglądów Suna na kwestie „międzynarodowego położenia” Chin, w nadziei, że umożliwi to ukazanie wyjątkowych elementów tej myśli na tle ówczesnych trendów intelektualnych i przywrócenie jego koncepcji „nacjonalizmu” jej oryginalnych cech.

Autor jest przekonany, że właściwe zredagowanie dziedzictwa „myśli Sun Yat-sena” możliwe jest jedynie poprzez uwzględnienie w badaniach szerokiego kontekstu intelektualnego i historycznego, w jakim ta myśl powstawała. Jedynie w ten sposób można korzystnie wpłynąć na nasze rozumienie procesów historycznych i ustanowić podstawę dla nowych kierunków badań w przyszłości. Autor niniejszego artykułu żywi skromną nadzieję, że jego zapiski umożliwią innym badaczom kontynuację swojej wyteżonej pracy i staną się podstawą dla refleksji i przemyśleń.

Tłumaczył z chińskiego Włodzimierz Cieciora

---

⁸⁰ Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 1990, s. 130 (tłumaczenie cytatu za wydaniem polskim: *Narody i Nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, przeł. J. Maciejczyk, M. Starnawski, Difin, Warszawa 2010, s. 138–139).